

INHOUD

I	Prima facie	9
II	<i>Feme covert</i>	67
III	Redelijk vermoeden	101
IV	Engagement	117
V	Surveillance	131
VI	<i>Actus reus</i>	157
VII	Verlating	169
VIII	Mutatis mutandis	205
IX	Tegenaanklacht	221
X	Dagvaarding	233
XI	Proces	245
XII	Bewijs	285
XIII	Sabotage	307
XIV	Obstructie	317
XV	Aanklacht	327
XVI	Getuigen	333
XVII	Uitspraak	359
XVIII	<i>Feme sole</i>	365
	Nawoord van de auteur	383
	Woord van dank	392

De laatste dag van augustus, en de hemel heeft de kleur van hete as. Er waait iets ranzigs voorbij op de lucht uit de richting van de Smithfield-markthal; de lucht glinstert van steengruis. Ze wordt meegesleurd door Farringdon Street in het kielzog van bolhoeden, hoge hoeden en manden op kruiershoofden. Er daalt een hand neer op haar arm, een kleine, ongehandschoende hand, en de bruine zijde van haar mouw wordt vastgepakt door ronde roze vingertoppen. Ze wankelt, klemt haar handtas tegen haar ribben, maar op het moment dat ze zich losrukt herkent ze onwillekeurig die hand.

‘Fido?’

De ene lettergreep duikt omlaag, de andere schiet omhoog – een vertrouwde en zwierige muziek – en het woord huppelt over de jaren heen als een gekeild steentje. Nu noemt bijna iedereen haar zo, maar Helen was de eerste. Fido slaat haar ogen op naar Helens gezicht: scherpe jukbeenderen, haarwring nog koperkleurig. Een bijtend citroengele jurk, witte kanten handschoenen verkreukeld in de andere hand, de hand die niet Fido’s mouw vasthoudt. De menselijke rivier heeft Fido nu opzij geworpen, tegen de rode borst met koperen knopen van een officier, die zich excuseert.

‘Ik wist wel dat jij het was,’ roept Helen, die haar smaragdgroene parasol omhooghoudt om de afschuwelijke zon tegen te houden. ‘Dacht je dat ik een zakkenroller was?’ vraagt ze met een giechellachje in haar keel.

‘Heel even maar, mevrouw Codrington,’ weet ze uit te brengen, en ze likt haar zanderige lippen.

Een flikkering van smart over het spitse gezicht. ‘Ach, Fido. Is het zo ver gekomen?’

‘Helen dan,’ zegt Fido, en ze glimlacht ondanks zichzelf. Ondanks het gevoel dat haar huid samentrekt bij deze ontmoeting met een vriendin die er niet langer een is. Ondanks de herinneringen die omhoogkomen als geesten uit kapot gegooide flessen. Ze wurmt een zakdoek uit de zak van haar jasje en dept haar voorhoofd. De twee

vrouwen belemmeren het verkeer. Een oude man zwenkt om hen heen, onder een sandwichbord met de tekst MAG IN GEEN ENKEL HUIS ONTBREKEN.

‘Maar wat ben je gegroeid,’ zegt Helen verbaasd.

Fido kijkt naar de bruine bolling van haar lijfje. ‘Maar al te waar.’

Roze vingers slaan tegen de koraalrode mond. ‘Jij monster! Nog steeds het talent om me verkeerd te begrijpen, of net te doen alsof. Ik bedoelde natuurlijk dat je zo volwassen bent geworden.’

‘Het is, hoe lang, zeven jaar geleden?’ Haar woorden zijn zo stijf als tinnen soldaatjes. Ze controleert of haar bonnet nog recht zit en wordt dan pas gewaar dat het rode uniform waar ze zojuist tegenaan gebotst is nog staat te wachten, dus ze draait zich om om hem weg te sturen.

‘Ach, waar zijn mijn manieren?’ zegt Helen. ‘Juffrouw Emily Faithfull – sta me toe – kolonel David Anderson, een vriend van de familie uit Malta.’

De kolonel heeft blonde bakkebaarden. Fido laat zijn vingers de hare omsluiten. ‘Aangenaam,’ zegt ze afwezig.

‘Dé juffrouw Faithfull?’

Ze vertrekt haar gezicht bij die woorden. Aan zijn accent te horen is hij een Schot.

‘Hofleverancier van het gedrukte woord?’

De man is goed geïnformeerd. Fido gunt hem een knikje. ‘Hare Majesteit is zo vriendelijk geweest onze werkzaamheden bij de Victoria Press met die titel te belonen.’ Ze wendt zich weer tot Helen. Zoveel te zeggen, maar slechts weinig ervan is uit te spreken; de woorden blijven steken in haar keel. ‘Zijn jij en kapitein Codrington thuis met verlof, of...’

‘Tot in de eeuwen der eeuwen, amen,’ zegt Helen.

Dat scheve lachje is Fido zo vertrouwd dat de jaren wegvallen als planken die onder haar voeten versplinteren. Ze voelt zich duizelig, is bang dat ze op haar knieën zal moeten neerzigen, hier midden in de stoffige herrie van de Londense City.

‘Trouwens, het is viceadmiraal Codrington tegenwoordig,’ merkt kolonel Anderson op.

‘Natuurlijk, natuurlijk, vergeef me,’ zegt Fido tegen Helen. ‘Ik denk onwillekeurig aan hem zoals hij heette in de tijd...’ *De tijd dat*

ik hem kende? Dat ik jou kende? Maar ze is niet meer dat meisje. *Het is 1864, ik ben bijna dertig jaar*, houdt ze zich berispelend voor.

‘Harry zit al weken ingemetseld in papierwerk, al sinds die afschuwelijke overtocht uit Malta,’ klaagt Helen, ‘dus ik heb de kolonel geronseld om vandaag dienst te doen als pakjesdrager.’

‘Een enthousiaste vrijwilliger, mevrouw C.,’ verbetert hij haar, zwaaiend met twee kleine pakjes aan een koordje. ‘Zal ik nu maar even naar de overkant wippen om die hoe-heten-ze-ook-alweer op te halen?’

‘Gordijnkwastjes, een dozijn van die magenta,’ brengt ze hem in herinnering.

‘O ja, die bedoel ik.’

Tactvol van die officier om zich uit de voeten te maken, denkt Fido. Maar zodra ze met Helen alleen is, richt de ongemakkelijkheid zich als een papieren scherm tussen hen op. ‘Die hitte,’ is het enige wat ze weet te zeggen.

‘Die doet me aan vroeger denken,’ zegt Helen genoeglijk, en ze draait haar parasol met franjeversiering rond en steekt haar kin omhoog om het genadeloze licht op te vangen.

Kijkend naar dat gezicht vindt Fido het moeilijk te geloven dat deze vrouw – even de jaren tellen – zesendertig moet zijn. ‘Aan Italië? Of bedoel je India?’

‘O, allebei, heel die verzengende jeugd van me!’

‘Was het... was het doorgaans heet op Malta?’

Helens lach komt er verrassend diep uit, als een snik. ‘Dus we kunnen het alleen nog maar over het weer hebben.’

De ergernis kolkt in Fido’s aderen. ‘Toevallig heb ik vandaag erg weinig tijd...’

‘O ja, ik was bijna vergeten hoe buitengewoon belangrijk je bent geworden. Dé juffrouw Faithfull, filantroop, pionier!’

Fido wil haar bij de met citroengele kant afgezette schouders pakken en als een pop door elkaar schudden. ‘Ik noem mezelf liever zakenvrouw.’

‘Ik begrijp heel goed waarom ik afgedaan had zodra ik het land verliet,’ ratelt Helen door, ‘als ik naga hoe “weinig tijd” je moet hebben gehad, met al je heldhaftige verrichtingen ten behoeve van ons onderdrukte geslacht.’

Fido merkt dat haar mond openhangt. ‘Wat bedoel je in ’s hemelsnaam, “afgedaan”?’

Een bevallig schouderophalen. ‘Het had alleen niet met zo’n meedogenloze doeltreffendheid hoeven gebeuren, hè?’ Helen heeft de spottende toon laten varen. ‘Vriendschappen hebben hun seizoenen, dat begrijp ik. Maar ik vind wel dat je me wat zachter had mogen laten vallen, na alles wat we meegemaakt hadden.’

Fido knippert stof uit haar ogen.

‘Het was niet aardig, dat is alles wat ik erover zeggen wil. Of vrouwelijk. Het was niets voor jou, voor wat ik wist dat er in je hart omging, of meende te weten.’

‘Stop.’ Ze brengt haar witgeschoeide hand omhoog tot hij bijna die snelle lippen raakt.

Helen gaat alleen maar sneller. ‘Je had je buik vol van Harry en mij toen we sloop gingen naar Malta, was dat het? Opeens doodziek van ons en ons gekibbel?’ Haar ogen hebben de natte blauwe glans van regen. ‘Ik weet het, ik weet het, ik begrijp heel goed dat we je uitgeput hebben met ons tweeën. Maar ik moet bekennen, toen ik merkte dat ik afgedankt was als de krant van gisteren...’

‘Lieve.’ Fido schreeuwt het bijna. ‘Ik kan deze beschuldigingen niet rijmen.’

Helen staart haar aan als een baby.

‘Moet ik je eraan herinneren dat ik twee keer naar het admiraliteitshuis in Valletta heb geschreven en geen van beide keren ook maar een woord heb teruggekregen?’

‘Onzin.’

Fido is verbijsterd. Dit is net als zo’n droom waarin je verwikkeld bent in een eindeloze, onlogische reeks opdrachten.

‘Natuurlijk heb ik teruggeschreven,’ roept Helen.

‘Van Malta?’

‘Natuurlijk van Malta! Ik was een vreemdeling in een vreemd land; ik had meer dan ooit een boezemvriendin nodig. Waarom zou ik zijn opgehouden met schrijven? Ik heb al mijn zorgen...’

Fido onderbreekt haar. ‘Wanneer was dat? Welke maand?’

‘Hoe moet ik dat nog weten, na al die jaren?’ vraagt Helen in alle redelijkheid. ‘Maar ik weet dat ik heb teruggeschreven zodra ik je brief kreeg – de enige brief die ik van je ontvangen heb toen ik op

Malta zat. Ik heb verschillende lange epistels gestuurd, maar van jouw kant hield de correspondentie eenvoudig op. Je hebt geen idee hoe nerveus en opgewonden ik was als er post uit Engeland kwam, en dan scheurde ik die open...'

Fido kauwt op haar lip en ze proeft bloed. 'Ik ben dat najaar wel verhuisd,' geeft ze toe. 'Maar dan nog, je brieven hadden door het postkantoor rechtstreeks doorgestuurd moeten worden.'

'Verloren gegaan op zee?' oppert Helen fronsend.

'Eentje misschien, maar zou de continentale post echt zo...'

'Dingen raken nu eenmaal zoek.'

'Wat een volkomen absurd...' Fido hoort haar stem jammerlijk uitschieten, en houdt haar mond. Tranen branden achter haar ogen. 'Ik weet niet wat ik moet zeggen.'

Helen glimlacht pijnlijk getroffen. 'Ach hemel, nu begrijp ik het allemaal. Ik had het nog een keer moeten proberen. Ik had moeten blijven schrijven, ondanks mijn gekrenkte gevoelens.'

'Nee, ik had moeten blijven schrijven. Ik dacht...' Ze probeert zich nu te herinneren wat ze gedacht heeft; wat ze ervan vond dat Helen niet terugschreef, dat vreemde jaar waarin de Codringtons naar het buitenland waren overgeplaatst en Fido alleen in Londen was achtergebleven, zich afvragend wat ze met zichzelf aan moest. 'Waar-schijnlijk dacht ik... dat er een hoofdstuk in je leven was afgesloten.'

'Mijn liefste Fido! Jij bent meer dan een hoofdstuk,' protesteert Helen. 'Een paar boekdelen, op zijn minst.'

Haar hersenen tolleren onder de hete, poederachtige hemel. Ze wil niet huilen, hier in Farringdon Street, op luttele meters van haar stoomdrukkerij, waar iedere klerk of werkman die langskomt haar zou kunnen zien. Dus lacht Fido in plaats daarvan. 'Wat een idioot misverstand, het lijkt wel iets uit Mozart. Het spijt me zo verschrikkelijk.'

'Mij ook. Deze zeven jaar zijn een eeuwigheid geweest!'

Wat Fido in een andere vrouw overdreven zou vinden, heeft haar in Helen Codrington op een of andere manier altijd gecharmeerd. De woorden worden uitgesproken met een soort vrolijke spot, als door een actrice die weet dat ze beter is dan haar rol.

Ze pakt Fido's polsen beet, zo stevig dat de botten onder de vochtige katoenen handschoenen verschuiven. 'En hoe bestaat het dat je

zomaar weer op mijn pad komt, nog geen twee weken na mijn terugkeer? Als een roos in deze stedelijke wildernis,' roept ze, en ze laat Fido's polsen los om een gebaar te maken naar de drukke City.

Fido vangt een glimp op van de strokleurige krullen van kolonel Anderson, die weer bezig is Farringdon Street over te steken, dus ze praat snel. 'Ik heb me destijds afgevraagd of je aandacht werd opgeëist door nieuwe bezigheden – nog een kind misschien?'

Helens giechellach herbergt een lichte huivering. 'Nee nee, dat is het enige punt waarover Harry en ik het altijd eens zijn geweest.'

'De meisjes moeten nu... hoe oud, een jaar of tien zijn?' De reken-som brengt haar in verlegenheid. Ze ziet hen in gedachten nog steeds op de houten vloer in de kinderkamer met hun tol spelen.

'Elf en twaalf. O, Nan en Nell zijn mondaine *demoiselles* geworden. Je kent ze niet meer terug.'

Dan staat de Schot naast haar. 'Nogal vervelend, mevrouw C.,' bericht hij. 'Ze hadden er van de magenta maar acht in voorraad, dus ik heb gevraagd of ze opgestuurd kunnen worden naar uw adres op Eccleston Square zodra ze klaar zijn.'

Fido's gedachten zijn opeens vervuld van de hoge witte muren in Belgravia die ze ooit haar thuis noemde. 'Hetzelfde huis?' vraagt ze Helen fluisterend. 'Hebben jullie de huurders eruit kunnen zetten?'

'Hetzelfde alles,' antwoordt ze. 'Harry en ik hebben ons vroegere leven weer opgepakt als een mottige jas van de bodem van een kast.'

'Laat Trollope niet iemand tegen een bruid zeggen: "Laat hem je niet meenemen voorbij Eccleston Square"?' vraagt kolonel Anderson.

Fido lacht. 'Ja, het is nog steeds het laatste bastion van achtenswaardigheid.'

'Woont u ook in Belgravia, juffrouw Faithfull?'

'Bloomsbury,' corrigeert ze hem, een tikje uitdagend. 'Ik ben een van die "nieuwe vrouwen". Ze zouden me nooit willen hebben op Eccleston Square.'

'Zelfs niet als "hofleverancier"?'

'Vooral niet onder die titel, vermoed ik. Nee, ik woon gezellig als vrijgezel in Taviton Street. Ik lees *The Times* bij het ontbijt, waar mijn meid nogal aanstoot aan neemt.'

Daar moeten ze alle drie om lachen.

‘Ik was net op weg naar huis na een ochtend in mijn stoomdrukkerij, daar op nummer 83,’ zegt Fido, met een gebaar naar een plek verderop in Farringdon Street. ‘*The Friend of the People* – een weekblad – is gezet, en gaat morgen ter perse.’

‘Wat spannend,’ mompelt Helen.

‘Niet echt. Eigenwijze leerlingen en papier dat omkrult in de hitte!’ Op het moment dat ze de woorden zegt, ergert Fido zich aan die automatische geringschatting. Het is namelijk wel spannend. Soms wanneer ze ’s ochtends wakker wordt, voelt ze hoe iedere spier in haar lijf zich spant wanneer ze weer bedenkt dat ze uitgever is, en niet meer alleen maar de jongste van dominee Ferdinand Faithfulls talrijke kroost.

‘Zal ik maar even een rijtuig roepen bij de standplaats,’ vraagt Anderson, ‘en u dames thuis afzetten?’

‘Ik heb een beter idee,’ roept Helen. ‘Al sinds ik over de ondergrondse spoorweg heb gelezen, verlang ik ernaar om naar de Hades af te dalen.’

Fido glimlacht, en herinnert zich weer hoe het is om de wereld van deze vrouw binnengezogen te worden: de uitbundige drukte en grilligheid ervan. ‘Ik wil je niet teleurstellen, maar het is heel respectabel.’

‘Heb je het geprobeerd?’

‘Nog niet. Maar toevallig,’ voegt ze er in een opwelling aan toe, ‘gelooft mijn arts dat het wel eens heilzaam zou kunnen zijn.’

‘Mijn vriendin wordt gekweld door astma,’ zegt Helen tegen de kolonel.

Mijn vriendin: twee simpele woorden die Fido draaierig in het hoofd maken.

‘De ondergrondse is ongemeen handig,’ zegt hij, ‘en zeker sneller dan je een weg te moeten banen door al die drukte hier.’

‘Vooruit dan: een reis naar de ingewanden van de aarde!’ zegt Helen. Haar hand – de niet-gehandschoende – is een warme slang die door Fido’s elleboogholte glijdt.

Er heeft zich alweer een bouwput geopend als een ettergezwel sinds Fido voor het laatst in deze straat was. Anderson helpt de dames over het geïmproviseerde planken bruggetje, waarbij Helens gele rok heen en weer schommelt als een klok. Op het terrein staan her

en der kruiwagens en er steken spaden in de grond, en de aangekoekte voorhoofden van de grondwerkers doen Fido denken aan een korte uitweiding over gezichtsbeschrijving tijdens een saaie lezing van een missionaris uit het Stille Zuidzeegebied die ze onlangs heeft bijgewoond.

‘Ik ken Londen nauwelijks terug – zoals het zijn tentakels in alle richtingen heeft uitgeslagen,’ merkt Helen op.

‘Ja, en de regering weigert de ontwikkelaars te dwingen rekening te houden met de armen,’ vertelt Fido haar, ‘die met tienduizenden hun huis uitgezet worden...’

Maar Helen is stil blijven staan om iets van een ruche te veggen, en Fido voelt zich geschokt, alsof ze tegen een muur is gelopen. De oude Fido – oftewel de jonge Fido – wist van de toestand in het land niets meer dan wat ze had opgepikt tijdens de huisbezoekjes met haar moeder in Surrey. Dat meisje schermde nooit met getallen, zij had het over romans en bals en huwelijkskandidaten die ‘pit’ en ‘flair’ hadden. Het lange hiaat, de zeven jaar waarin Fido en Helen elkaar niet hebben gezien, lijkt te gapen als een scheur in een kous.

Op het station staat een trein te wachten. Het wazige zonlicht dat door het dak naar binnen valt laat de naam glinsteren: Locust. ‘Maar we zijn helemaal niet onder de grond,’ klaagt Helen.

‘Geduld is een schone zaak,’ mompelt Anderson terwijl hij de dames de eersteklascoupé in helpt.

Witte wanden, mahoniehout en spiegels, een mooi tapijt – het rijtuig is een imitatie van een salon, denkt Fido. De gaslampen aan het plafond geven een licht af dat flets is maar helder genoeg om bij te lezen, en een vreemde damp.

Helen leunt tegen Fido aan en huivert genoeglijk. ‘Het lijkt me ontzettend gevaarlijk om dampen en vonken te combineren in de beslotenheid van een tunnel.’

Haar toon amuseert Fido; Helen heeft altijd behagen geschept in zelfs maar een kleine kans op gevaar. ‘Ik denk dat we maar op de geleerden moeten vertrouwen.’

‘Mocht zich een ontploffing voordoen, dan draag ik u in een mum naar buiten,’ zegt Anderson tegen Helen. ‘U allebei,’ verbetert hij zichzelf, ‘onder mijn armen, als twee stormrammen!’

Fido’s wenkbrauwen schieten onwillekeurig omhoog.

‘Neemt u me niet kwalijk, mijn verbeelding ging even met me op de loop.’ Zijn bakkebaarden lijken meer dan ooit op de oren van een spaniël.

‘Je moet het de kolonel maar niet kwalijk nemen,’ zegt Helen zachtjes, en ze lacht in Fido’s oor. ‘We zijn nogal losjes op Malta; de zon verdampt al ons Engelse fatsoen.’

Maar Helen is, na een kindertijd in Calcutta en adolescentie in Florence, verre van Engels; ze heeft altijd om de regels van het vrouw-zijn heen gefladderd. Het is een eigenschap waar Fido zelfs toen ze jong was al van genoot, lang voordat ze ooit serieus had nagedacht over de willekeurigheid van die regels.

Helen kijkt naar een etiketje op het raam dat de afbeelding van een hart draagt, met daarin in gotische letters: HET DODE HART.

‘Dat is een toneelstuk,’ zegt Fido.

‘Ah.’ Een zucht. ‘Ik ben zo lang weg geweest, ik loop hopeloos achter.’

‘De hele stad hangt vol met die verdraaide etikettes,’ moppert Anderson. ‘Heus, adverteren heeft zijn langste tijd gehad, het publiek laat zich niet meer voor de gek houden.’

‘À propos, heb jij ook zo’n hekel – in het theater – aan vrouwen die niet durven te lachen?’ vraagt Helen aan Fido.

‘Vreselijk,’ zegt ze, met een brede glimlach. Het zijn die vlagen van vertrouwdheid die ze nog het vreemdst vindt – alsof de vriendinnen elkaar geen moment uit het oog hebben verloren.

Een schelle fluittoon maakt Fido aan het schrikken, en het rijtuig zet zich slingerend in beweging. Opeens voelt haar jurk kletsnat aan onder de oksels en in de lenden. Ze heeft het een beetje benauwd, en ze dwingt zichzelf de metalige lucht met grote teugen in te ademen. De wielen beginnen te denderen, de locomotief gilt. Het rijtuig vult zich met stoom, en ze hoest hevig. Anderson staat op en worstelt met de handgreep van het raam. ‘Adem het maar diep in,’ zegt Helen, die met één hand Fido’s schouderblad streeft.

De rook voelt giftig aan, maar dat geldt ook vaak voor medicijnen; ze doet haar best om haar longen te vullen en de rook binnen te houden. De trein is opgeslokt door de duisternis en het gaslicht vlamt groenig op. Bij deze snelheid doet zich een merkwaardige trilling voor, een soort golfslag van de denderende machine. Boven hen, zo

weet ze, verheft zich meer dan zes meter samengepakte Londense aarde. Hoe houden de derdeklaspassagiers het vol in hun open wagons? Dit lijkt niet op een spoorwegtunnel, want niets wijst erop dat er een eind aan komt.

‘Nogal benauwend, niet?’ merkt ze op, maar de anderen lijken haar niet boven de krijsende demonen uit te horen, en ze had beter niets kunnen zeggen, want nu hoest ze zo hard dat haar longen in brand staan. Tussen het hoesten door wordt het hijgen erger. Ze zoekt wanhopig in haar tas, grijpt in de voering.

‘Laat mij maar, laat mij maar,’ roept Helen, en ze neemt de tas van haar over. ‘Is dit kleine flesje...?’

Fido maakt het met verkrampde vingers open en houdt het bij haar neus. Haar ogen beginnen te tranen van de kamfer en de menthol, en ze snakt naar adem. Ze neemt een grote slok die brandt als vitriool. Maar ze merkt dat het laudanum haar longen al een beetje tot rust brengt. Ze vindt een opgevouwen zakdoek en besprenkelt die met het mengsel. Terwijl ze hem tegen haar gezicht houdt, dwingt ze zichzelf niets anders te doen dan te ademen.

De trein is gestopt. Anderson zegt iets in haar oor, iets over King’s Cross, houdt ze het nog even vol of moeten ze hier uitstappen? Ze schudt haar hoofd, niet in staat iets te zeggen. Die ellendige longen!

Weer een paar minuten gegil en geschud, en dan staat de trein opnieuw stil: Euston. Anderson helpt haar overeind, en Helen houdt haar bij de andere elleboog vast. Omhoog over een lange wenteltrap – telkens wanneer Fido wordt overvallen door een hoestbui blijven ze alle drie stilstaan. De stem van een mannelijke passagier achter hen begint te mopperen, waarop Anderson zich omdraait om de man toe te bijten dat de dame zich onwel voelt.

Ten slotte komen ze uit op Gower Street. De zon is achter een dichte wolkenluiser verdwenen, en het lijkt wat koeler. Fido’s ademhaling is rustig genoeg geworden om haar te laten spreken: ‘Het gaat nu weer goed met me, heus.’

‘Allemaal mijn schuld,’ jammert Helen terwijl ze Endsleigh Gardens in lopen. ‘Mijn grillen lopen zo vaak op een ramp uit...’

‘Helemaal niet,’ zegt Fido schor, ‘mijn eigen dokter heeft het experiment aanbevolen.’

Helens gezicht klaart op. ‘Het is anders wel spannend, vind je niet,

om de stad te doorkruisen in een paar minuten?’

Ze knikt, en begint opnieuw heftig te hoesten.

Bij de ingang van Taviton Street toont de met hoge hoed getooide portier zich zo bezorgd om juffrouw Faithfulls gezondheid dat Anderson hem een fooi moet geven.

‘Alstublieft,’ zegt Fido op de trap naar haar voordeur, en ze maakt zich los uit de armen van haar vrienden, ‘ik ben weer helemaal opgeknaapt.’ De gêne maakt haar toon bijna wrevelig. ‘U bent vreselijk aardig geweest, kolonel.’

‘Ik prijs me gelukkig dat ik zo’n beroemde dame van dienst heb kunnen zijn,’ zegt Anderson met een kleine buiging.

‘Wil je plechtig zweren dat je nu zult rusten?’ ademt Helen in haar oor. ‘En morgen een paar regels.’

‘Een alinea op zijn minst.’

Ze nemen lachend afscheid en hun warme handen laten met moeite los, als klimop. Het is allemaal heel vreemd, denkt Fido; zeven jaar stilte opengebroken als een vensterruit.

Ze gebruikt haar eigen sleutel; ze heeft er nooit de noodzaak van ingezien het werk van de bedienden te onderbreken om door hen te worden binnengelaten.

Dit soort kleine, rationele hervormingen zijn dominee en mevrouw Faithfull steeds een gruwel, die enkele keer dat ze op bezoek komen uit Headley. Haar vader is een geestelijke van de oude stempel, welgemanierd en gematigd. Hij preekt in eenvoudig zwart en heeft even weinig op met knielende tractarianisten als met Low Church-praatjesmakers. Het zit Fido nog steeds dwars dat ze hem zo enorm op kosten heeft gejaagd toen ze haar debuut maakte: al die onflatteuze ruches, en waarvoor? Op haar tweeëntwintigste, alleen in Londen na het vertrek van de Codringtons, heeft ze een kalme woordenwisseling gehad met haar ouders, die er uiteindelijk voorzichtig mee instemden dat ze diende te worden behandeld als een verstandige ongehuwde vrouw van dertig, met haar eigen bescheiden huishouden, bezig zich een plaats te veroveren in de literaire wereld. Maar twee jaar later, toen Fido hun vertelde dat ze zich had aangesloten bij de beweging die meer rechten voor vrouwen nastreefde en dat ze een drukkerij wilde beginnen om te laten zien dat vrouwen wel degelijk in staat waren geschoolde arbeid te verrichten, had

mevrouw Faithfull twee rode vlekken op haar wangen gekregen en gevraagd of niet het algemene gevoelen was dat een dame die een beroep uitoefende, hoe zuiver haar motieven ook waren, haar gezicht verloor. Fido had gereageerd met een paar scherpe opmerkingen over 'vrouwelijke ledigheid' waar ze nu met schaamte aan terugdenkt, vooral omdat haar moeder nog nooit van haar leven een uur in ledigheid heeft doorgebracht.

En tegenwoordig? Beschouwen de Faithfulls hun dochter, de jongste van de acht, nog als een dame? Daar kan ze maar beter niet naar vragen. Officieel gedogen ze haar leven in de hoofdstad – 'jouw missie' noemde haar moeder het ooit, en zo zal ze het vast ook omschrijven tegenover haar burens in Surrey – maar Fido kan de spanning voelen. Ze hadden zoveel liever gezien dat ze, getrouwd en wel, ergens in een dorp was gaan wonen en elk jaar een kind voortbracht, net als haar zussen.

Boven, in haar slaapkamer, ziet Fido zichzelf in de spiegel. Intellectuele ogen in het lange, gevulde gezicht van – tja, er is geen andere manier om het te zeggen – een weldoorvoede hond. Haar slappe bruine haar, afgeknipt tot boven de schouders, wordt naar achteren getrokken door een simpele band. Het vlees hangt week onder haar kin, waar wit kant, groezelig van haar ochtend in de City, de bruine stof ontmoet. Geen korsetten, geen crinoline: het heeft haar maar heel even moeite gekost ze op te geven, en nu mist ze ze geen moment meer. (Ze zag er daarin niet mooier uit, alleen maar conventioneeler, het zoveelste argeloze, opgedofte schaap dat meesjokte met de kudde.) Vanmiddag, arm in arm met Helen, bedenkt ze nu, moeten ze er samen uitgezien hebben als personages uit twee heel verschillende boeken. Nou ja, Fido is zoals God haar heeft gemaakt. En zoals ze verkozen heeft te zijn. In ieder geval haar manier van kleden is duidelijk nu, uitgesproken – en niet excentriek genoeg om de aandacht te trekken. Het laat zien: *ik heb belangrijker dingen te doen dan me af te vragen wie er naar me kijkt.*

Ze wurmt de schoenen van haar voeten voordat ze gaat liggen. Ze hoopt dat ze de sprei niet vies maakt. Een stortbad zou heerlijk zijn, maar de maatschappij zet het water alleen 's ochtends open. Nou, dit is de laatste keer dat ze zich laat meesleuren door het dampende riool van de ondergrondse. Op sommige dagen is deze stad te veel voor

haar: een ratelende machine die haar dreigt te vermorzelen en op te slokken. Op sommige dagen betwijfelt ze of haar longen het zullen uithouden tot ze veertig is. Maar als ze het soort rustige provincielevens zou leiden dat dominee en mevrouw Faithfull het liefst zagen voor hun jongste dochter, zou het geen astma zijn die haar levenskracht op het laatst zou smoren, maar ennui. Feit blijft dat met zijn eindeloze verscheidenheid aan vuil, Londen toch het kloppende hart is van alles wat haar interesseert, de enige plaats waar ze zou kunnen wonen.

Ze haalt haar blikje Sweet Threes en een klein doosje lucifers uit de la van het nachtkastje. (Fido krijgt haar sigaretten op vaste bestelling; ze komen rechtstreeks van de fabriek in Peckham, zodat ze niet elke week naar de tabakswinkel hoeft, blootgesteld aan meesmuilende mannenblikken.) De Turkse tabak in zijn koker van geel vloeipapier heeft een heerlijk kruidige en nootachtige geur – hoewel hij toen ze voor het eerst een sigaret probeerde, vijf jaar geleden, leek te stinken als gebruikt paardestro. Ze zuigt de rook nu diep in haar rauwe longen, en voelt haar ademhaling meteen rustig worden.

Helen is terug. Fido kan het nog steeds niet helemaal geloven.

Na haar tweede sigaret slaapt ze even, en dan belt ze om te vragen of Johnson wat koud lamsvlees en augurken naar boven wil brengen. Ze leest altijd tijdens het eten, om haar tijd zo goed mogelijk te benutten en de mentale motor draaiende te houden. Boven het dienblad bekijkt ze het laatste pamflet van de Social Science Association over ‘Meisjes zonder vrienden en hoe hen te helpen’. Ze klakt van ergernis wanneer ze op een spelfout stuit die ze in de proeven had moeten zien.

Haar aandacht dwaalt steeds af. Hoe groot is de kans dat je iemand tegen het lijf loopt in Londen? Eén op drieënhalft miljoen, volgens de laatste telling. Het is niet zo dat de twee vroegere vriendinnen elkaar tegenkwamen op een van hun oude ontmoetingsplaatsen in Belgravia, of in het huis van een gemeenschappelijke kennis. Elkaar zomaar in het vizier krijgen in Farringdon Street, midden tussen de bankiers en de kruiers, amper twee weken nadat de Codringtons in Engeland zijn teruggekeerd, met Helen op zoek naar magenta gordijnkwastjes en Fido met een hoofd vol drukschema's – het kan geen toeval zijn. Wat een buitengewoon geluk, na de afschuwelijke pech

van die zoekgeraakte brieven waardoor er zo onnodig een einde kwam aan hun vriendschap. Fido ziet haar leven graag als iets wat ze zelf heeft gemaakt, een ingenieus apparaat dat ze in haar eigen twee handen houdt... maar de hereniging van vandaag is zo'n gelukkig toeval dat ze die alleen maar aan de voorzienigheid kan toeschrijven.

'Meisjes zonder vrienden' is op de beddensprei gevallen. Ze is opeens weer terug in Kent, op de plek aan het strand van Walmer waar ze Helen Codrington voor het eerst heeft gezien, in 1854. Een dame met roodbruin haar, als een zeemeermin op de rotsen gezeten, met die zoutachtig blauwe ogen uitkijkend over zee. Fido was pas negentien, op bezoek bij haar zus Esther om haar te helpen met de nieuwe baby, en volstrekt onnozel. Onnozel genoeg bijvoorbeeld om te denken dat een huilende echtgenote vast en zeker treurde om de afwezigheid van haar dappere kapitein (kort daarvoor uitgezonden naar de Krim), in plaats van om het feit dat hij er was.

Het huwelijk van dominee en mevrouw Faithfull was zo'n stevig bouwwerk, zo fatsoenlijk in zijn omgangsvormen en zo rijk in de voldoening die het schonk: wat begreep Fido met haar negentien jaar van de duistere spelletjes die man en vrouw konden spelen? Wat wist ze weinig van het huwelijk – van alles, verbeterd ze zichzelf nu – voordat ze de Codringtons leerde kennen. Voordat ze werd binnengezogen in de intense ellende van een principiële man en een warme vrouw die niets met elkaar gemeen hadden. Niets wat hen bond, behalve twee dochtertjes en de kracht der wet.

Het vreemde was dat Fido hen allebei mocht. Ze voelde zich onmiddellijk tot Helen aangetrokken, instinctief, zoals een bloem zich opent voor een bij. Maar ook tot de lange, bebaarde kapitein Codrington, toen hij in november van dat jaar naar huis kwam – omdat de winter op de Krim iedere mogelijkheid tot, zoals hij het noemde, 'fatsoenlijke actie', uitsloot. Ze werd aangetrokken door zijn ernst, zijn enthousiasme voor de marine, zijn tederheid jegens de kinderen; ze vond hem mannelijk in de beste betekenis van het woord. En hij op zijn beurt vatte meteen sympathie op voor de nieuwe vriendin van zijn vrouw, bewees haar de hoffelijkheid van serieuze conversatie, alsof ze iets interessanter was dan een tweedejaars debutante. Binnen een maand had ze de on-Engelse gewoonte van zijn vrouw overgenomen om hem Harry te noemen. Op een middag, toen Helen in

woede was uitgebarsten om een kummeltaart en naar haar kamer was verdwenen, had Harry Fido toevertrouwd hoe waardevol hij haar invloed vond, hoezeer de kinderen op hun 'tante Fido' gesteld waren, en hoe hij hoopte dat ze Eccleston Square als haar thuis zou beschouwen wanneer haar ouders haar konden missen in de pastorie in Headley. En langzaam maar zeker, zonder dat er verder nog met een woord over werd gerept, werd Fido opgenomen in het gezin.

Ze begon vol optimisme, niet alleen als Helens vriendin, maar ook als vriendin van het huwelijk. Het feit dat deze man en deze vrouw elkaar van nature niet lagen, hoefde toch zeker niet te betekenen dat geluk altijd onbereikbaar voor hen zou zijn? Als Harry maar wat milder werd, nu hij de vijftig naderde... als hij zou inzien dat de kwaliteiten van zijn jonge vrouw eerder die van de tjirpende sprinkhaan waren dan die van de nijvere mier... als Helen op haar beurt kon worden overgehaald zich te verzoenen met het echte leven dat ze had gekozen, in plaats van te hunkeren naar de denkbeeldige levens die ze aantrof tussen gele papieren omslagen... Zo dacht Fido destijds, de eerste jaren op Eccleston Square.

Ze schaamt zich bij de gedachte dat ze zichzelf als een soort jufvrouw Nightingale beschouwde, met de lamp geheven in donkere gangen. Ze probeerde geen partij te kiezen, maar die poging was vergeefs, dat ziet ze nu wel in. Harry was in die tijd lange periodes weg in dienst van zijn vorstin, en zelfs wanneer hij thuis was tussen twee campagnes in, stond hij onwillekeurig wat ongemakkelijk buiten de tovercirkel van vrouwelijke intimiteit. *Ik noemde haar vroeger* madre, bedenkt ze nu. *En soms kleintje*. Het is iets heel mysterieus voor Fido, die keten van gevoelens die twee vrouwen van verschillende leeftijd, achtergrond en aard met elkaar kan verbinden; die hartenklop van wederzijdse genegenheid, die harmonische samenklank buiten het bereik van het mannelijk gehoor. Zonder het te begrijpen heeft ze er altijd op gereageerd als een wichelroedeloper op de roep van water diep onder de grond.

In een opwelling zet ze het dienblad opzij. Ze stapt uit bed en loopt naar haar bureau om daar een klein laatje open te maken. Helemaal achterin, opgerold in een stuk linnen, vindt ze de halsband. Een goedkoop ding, maar leuk gemaakt: paarlemoer, schelpen, stukjes barnsteen, al die kleine kostbaarheden van de Kentse kust, vastge-

naaid op een band van zwart fluweel. Helen heeft hem aan haar gegeven toen ze elkaar precies een jaar kenden, en Fido heeft hem bijna drie jaar lang gedragen. *De Codrington-jaren*, zoals ze die periode altijd is blijven noemen, in de beslotenheid van haar hoofd.

Ze heeft het zichzelf destijds kwalijk genomen; natuurlijk heeft ze het zichzelf kwalijk genomen. Want ondanks al haar verstandige adviezen, haar liefdevolle raad, liep het huwelijk van de Codringtons stuk waar ze bij stond. Ze heeft haar best gedaan, en haar best heeft niemand goed gedaan.

Erger nog: door zich er als naïeve bemiddelaar mee te bemoeien, werd ze een sta-in-de-weg. Dat afschuwelijke laatste jaar, 1857, toen Helen haar slaapkamerdeur voor haar man op slot deed en uiteindelijk – na een bericht in *The Telegraph* over de nieuwe echtscheidingswet opzettelijk verkeerd te hebben begrepen – met alle geweld een scheiding van tafel en bed wilde op basis van ‘incompatibiliteit’ (als er in juridische zin al zoiets bestond)... Fido kan de stukjes van die puzzel nog steeds niet in elkaar passen. Het enige wat ze weet is dat hoe meer ze probeerde te helpen, hoe ingewikkelder het werd, hoe ingewikkelder ze zaken maakte waar ze zich beter nooit in had kunnen mengen.

Aan dat alles terugdenken is zwaar werk, alsof je een spier gebruikt die stijf en pijnlijk is geworden. Er zijn dingen waar ze nog niet rechtstreeks naar kan kijken, episodes in haar lange geschiedenis met de Codringtons waar ze overheen stapt. Die vreemde, vreselijke maanden vol ruzies en kwalen aan het einde, bijvoorbeeld.

Ze moet nog steeds blozen tot in haar nek wanneer ze bedenkt dat Harry haar moest vragen te vertrekken. (Ze had al maanden eerder weg moeten gaan, maar Helen had haar zo verschrikkelijk nodig, en die huilende meisjes, op van de zenuwen...) Hij deed het als een heer, hield haar ter geruststelling voor dat ‘een derde niet gedwongen zou moeten zijn getuige te zijn van dergelijke scènes’. Maar Fido liep struikelend weg van Eccleston Square, als een kind dat zijn vingers verbrand had.

En toen, een paar maanden later, kwam het nieuws dat kapitein Codrington zou worden bevorderd tot de rang van schout-bij-nacht en aangesteld werd als hoofd van de marinewerf in Valletta. Zijn vrouw en kinderen zouden hem vergezellen naar zijn eerste statio-

nering op de wal, dat sprak vanzelf. Het admiraliteitshuis had tientallen kamers, en Helen was een van die zeldzame Engelse vrouwen grootgebracht in de tropen voor wie de hitte geen probleem opleverde. Dus daar gingen ze, de hele menage. ‘Het wordt een nieuw begin,’ weet Fido nog dat ze tegen een betraande Helen zei, die zomer van ’57. ‘Een van God geschonken tweede kans.’ Ze wilde het zelf geloven, ze bleef maar hopen op zoiets als een gelukkige afloop.

En nu? vraagt ze zich af terwijl ze daar staat met de schelpenhalsband in haar handen. Helen klonk vandaag in Farringdon Street hooguit wat spottend, toen ze vertelde dat Harry bedolven werd onder papierwerk. Misschien dat haar wapens, en de zijne, na zeven jaar bot zijn geworden. Hebben de echtgenoten zich op een of andere manier over hun oude antipathie heen weten te zetten, vraagt Fido zich af, en een entente cordiale bereikt?

Vlak voordat ze in ’57 vertrokken stelde Fido zich voor dat ze twee keer per week zou schrijven, en naar Malta zou gaan voor lange loggeertijen. Ze droeg die band toen nog steeds; die heeft ze gedragen tot lang nadat de brieven niet meer kwamen. Ze kon niet weten dat de vriendschap haar door de vingers was geglipt vanwege, zoals haar vandaag pas duidelijk is geworden – ze is nog steeds perplex als ze eraan denkt – een volstrekt onbenullig toeval. De ondoelmatigheid van de Maltese postbrieven!

Fido rolt de fluwelen halsband op en legt hem terug in de la. Hij zou waarschijnlijk niet meer om haar hals passen. Ze is steviger tegenwoordig, niet alleen van vlees maar ook van geest. Dat ze er zeven jaar geleden opeens alleen voor stond, aan haar lot werd overgelaten, heeft haar goedgegaan. Het maakt niet uit waarom, het maakt niet uit dat het allemaal een vergissing was. Fido moest volwassen worden en een eigen leven opbouwen, een gevuld leven, nuttig en bevredigend, een belangrijk leven (al zegt ze het zelf).

Maar de grijze as van de vriendschap weer te voelen opgloeien tot leven...

Genoeg. Als ze zo doorgaat slaapt ze niet vannacht.

Fido zet het dienblad op de gang voor Johnson. Ze legt ‘Meisjes zonder vrienden’ weer op de stapel pamfletten op het nachtkasje en opent de onderste la waarin ze haar fictie bewaart. Niet dat ze iets onfatsoenlijks heeft, de ruggen dragen allemaal het Pegasus-logo van

Mudie's Library. Er worden belachelijke dingen gezegd over de romans van juffrouw Braddon, of die van meneer Collins – dat ze het zenuwstelsel beschadigen en lezers aan de drank brengen of tot waanzin drijven. Fido vindt ze stimulerend, in de kleine doses die ze zichzelf toestaat; zoals bij iedere prikkel komt het aan op matigheid. Af-schuwelijke geheimen, dood, bigamie, dubbelgangers: er gaat niets boven een beetje sensatie aan het eind van een zware dag. Ze haalt nu *The Notting Hill Mystery* tevoorschijn en zoekt op waar ze gebleven was.

Twee bladzijden verder merkt ze dat ze voor zich uit zit te staren. Dit is belachelijk. Zeven jaar lang heeft ze het uitstekend gered in haar eentje. *Maar we zijn elkaar weer tegengekomen in Farringdon Street, door puur toeval. Midden in de drukke stad heeft Helen haar hand op de mijne gelegd.*

Hoe het ook zij, dit zijn zinloze gedachten, want er is geen terugweg meer mogelijk. Er is niemand – nooit iemand geweest ook – van wie Fido zo genoten heeft als van Helen Codrington. Ondanks haar buitensporigheden en tekortkomingen, ondanks alle complicaties van hun gedeelde geschiedenis. Het graf is open en de dode vriendschap is opgestaan.

De volgende middag zou Fido toezicht moeten houden op het drukken van *The Friend of the People*, een van de contracten waar ze het meest op steunt. Maar ze heeft geen rust. Uiteindelijk draagt ze de verantwoordelijkheid over aan haar betrouwbaarste voorman-zetter, de jonge meneer Head. Ze stuurt er een jongen op uit om een clarence aan te roepen op de standplaats en zegt tegen de koetsier: 'Eccleston Square, alstublieft.' Dat is een van die paradoxen waar je als dame mee te maken krijgt, bedenkt ze: het is fatsoenlijker om voort te ratelen in een hoekje van deze vierwielige clarence, waar een heel gezin in past, dan om een lage hansom te nemen die voor twee personen is bedoeld.

Voor het huis op Eccleston Square is een man in een voorschoot bezig grind te strooien en te besproeien om het stof tegen te gaan. Wanneer Fido uitstapt en omhoogkijkt naar de groene spijlen lijkt het allemaal zozeer op de dag dat ze haar koffers pakte om te vertrekken dat ze door een lichte misselijkheid wordt overvallen, en ze

wou bijna dat ze niet gekomen was. Er zijn opeens zoveel dingen teruggekomen in die ene dag en nacht sinds ze Helen weer heeft gevonden: ze rollen uit haar geheugen als munten uit een spaarpot die geschud wordt.

Mevrouw Nichols, de huishoudster met het zure gezicht, begroet haar bij naam alsof ze er gisteren voor het laatst is geweest en laat haar door een dienstmeisje naar de schemerige salon brengen. Afgezien van de donkere lambrisering ziet alles er gloednieuw uit. Voor de ramen bewegen gaasgordijnen boven de ingebouwde vitrines vol planten, de haard wordt in beslag genomen door een papieren pauw. Het behang is groen en roze, en gegaufreerd met een klimplantenpatroon. Fido heeft de indruk dat er drie keer zoveel meubilair in het vertrek staat als vroeger, en elk pronkkastje en bijzettafeltje, elke stoelpoot en elk handvat is versierd met brons of schulpwerk of uitgesneden bloemen en dieren. Ze ziet goudbronzen vazen, foto's van onbekende tuinfeesten, Bengaalse sjaals, porseleinen honden met vergulde ogen. Jardinières met watervallen van zijden varens, koepels van glanzend kunstfruit, een glazen kom met zilvervissen en kooien met veldleeuweriken en papegaaien en kaketoets (sommige opgezet en eentje – die haar aan het schrikken maakt met zijn gekrijs – zo levend als maar kan). ‘Het is allemaal anders,’ zegt ze, en ze draait zich om terwijl Helen komt binnenglijden, gehuld in een lila ochtendjas.

Haar vriendin grinnikt en opent een van de tientallen laatjes van een ingelegde chiffonnière om een theebus en een suikerpot te pakken. ‘Ik ben nog maar net begonnen. Ik zal zeker een jaar nodig hebben om deze oude kazerne van een huis te verfraaien, maar de salon móést ik echt onder handen nemen zodra we uitgepakt waren. Ik heb als een bezetene Whiteley en Swan en Edgar afgestruind. Moet je dit ingenieuze ijzeren kistje eens zien, kun je raden wat het is?’

Fido maakt het open en er springt een glazen inktstel tevoorschijn. ‘En dat zijn echte blaadjes, gegalvaniseerd – wat dat ook moge betekenen,’ zegt Helen giechelend. ‘Ik zou van alles het allernieuwste hebben als Harry wat royaler was,’ voegt ze er fluisterend aan toe.

O jee, denkt Fido, die een oud thema herkent.

Ze installeren zich samen in de dikke rode kussens terwijl mevrouw Nichols het theeblad binnenbrengt. ‘Ik heb boven met de meisjes

pandverbeuren gespeeld,' vertelt Helen.

En daar komen ze, in hun witte jurkjes. Nan en Nell hebben allebei hun moeders koperkleurige haar, naar achteren geborsteld onder een zwarte band, en hun vaders lengte, waardoor ze wat onhandig op het rood-groene Brussels tapijt staan.

'*Schattissimi*, ik ben zo benieuwd, kennen jullie juffrouw Faithfull nog, die vroeger bij ons woonde voor we naar Malta gingen?'

'Ik geloof van wel,' zegt een van de meisjes onzeker.

'Maar we noemden u altijd tante Fido,' zegt de ander.

'Dat is waar,' reageert Fido met een golf van warmte, 'en ik zou het een eer vinden als jullie dat weer zouden doen.'

'Nan speelt tegenwoordig verbluffend piano,' zegt Helen, die het oudere meisje wenkt en haar arm om het smalle middel legt alsof ze geraden heeft dat Fido geen idee heeft wie wie is, 'en ze heeft veel gevoel voor het aquarelpenseel. En Nell...'

'Ik ben lang niet zo getalenteerd,' zegt het jongste meisje uit zichzelf.

'... maar veel deugdzamer,' vult haar zus aan.

Fido moet lachen. 'Jullie delen jullie zinnen, zoals jullie vroeger jullie speelgoed deelden.'

'O, ze delen alles samen, zelfs hun tekortkomingen,' zegt Helen. 'Ze zijn een perfecte samenzwering.'

Fido grabbelt naar een herinnering. 'Jullie waren allebei gek op tolleren.'

'We hebben er wel vierendertig...' vertrouwt Nell haar toe.

'... maar we spelen er niet meer mee, dat is beneden onze waardigheid,' zegt Nan.

Dit ontlokt hun moeder een gillette van plezier. 'Het is tegenwoordig alles stereoscoop wat de klok slaat,' zegt ze, met een gebaar naar een apparaat van mahoniehout en koper op een klein tafeltje. 'Ik kan me niet omdraaien of ze zitten weer aan dat ding vastgeplakt. Dat kan toch niet goed zijn voor hun ogen.'

'Maar het is prachtig, mama. Alles lijkt zo ontzettend echt.'

'Het is veel mooier dan die oude toverlantaarn bij de familie Al-lens.'

'Als ik naar het "Stereobeeld vanaf de rand van een afgrond" kijk, heb ik het gevoel dat ik erin tuimel,' laat Nan weten.